

İRAN EDEBİYATINDA HUSREV Ü ŞİRİN VE FERHAD Ü ŞİRİN YAZAN ŞAİRLER

FARUK K. TIMURTAŞ

Husrev ü Şirin yahut Ferhâd ü Şirin hikâyesi, şark edebiyatlarının en meşhur ve en belli başlı hikâyelerindedir. İran ve Türk edebiyatlarının bu çok yaygın ve çok sevilmiş kıssasında, Sasanî hükümdarlarından Husrev Pervîz (596-628) ile Ermen hükümdarının yeğeni Şirin arasında geçen aşk macerası anlatılmaktadır. Su yolları yapmakta usta bir mühendis ve mimar olan Ferhâd, Şirin'in diğer âşığı ve üçüncü kahraman olarak hikâyede yer almaktadır. Böylece bu üç şahıs ve iki aşk etrafında toplanan ve efsaneleşen vakalar, kıssanın konusunu meydana getiriyor.¹

Firdevsi'nin *Şehnâme*'sinde, Husrev'in siyasî mücadelesi etraflı anlatıldığı gibi, Şirin ile olan macerası üzerinde de kısaca durulmuştur.² Hikâyeyi edebî gayeyle ilk ele alan XII. yüzyılın meşhur İran şairlerinden Senaî'dir.³ Daha sonra Genceli Nizâmî (1141-1203), yarattığı büyük eserle, hikâyeye ölmezlik vasfını kazandırdı. Nizâmî'nin eşsiz eserinden sonra, yüzyıllar boyunca pek çok İran ve Türk şairinin bu konuyu işlediğini görüyoruz.⁴

Bu araştırmamızda İran edebiyatında bu kıssayı nazm etmiş

¹ Hikâyenin tarihî menşei ve tekâmülü için bk. Şükrü İbrahim, *İran ve Türk edebiyatlarında Husrev ü Şirin ve Ferhad ü Şirin*, mezuniyet tezi, Türkiyat Ens. Ktp. tez nr. 72, s. 1-7; Faruk K. Timurtaş, *Şeyhi ve Husrev ü Şirin'i*, doktora tezi, 1949, Türkiyat Ens. Ktp. tez nr. 333, s. 1-6; Aynı müellif, *Türk edebiyatında Husrev ü Şirin ve Ferhad ü Şirin hikâyesi* (Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, IX, 1959, s. 65-69).

² *Şehnâme*, Bombay basımı (resimli taş baskı), s. 1051-1076.

³ Bk. Fevziye Abdullah, *Ferhad ile Şirin* (İA, IV, s. 565).

⁴ Türk edebiyatında bu hikâyeyi yazan şairler için bk. Faruk K. Timurtaş, *«Husrev ü Şirin» ve «Ferhad ü Şirin» yazan şairlerimiz* (Türk Dili, Temmuz 1952, s. 15-21); Aynı müellif, *Türk Edebiyatında Husrev ü Şirin ve Ferhad ü Şirin hikâyesi* (Türk Dili ve Edebiyatı Dergisi, IX, 1959, s. 70-80).

şairleri kısaca incelemekteyiz. İran edebiyatında Husrev ve Şirin hikâyesi yazan şâirlerin sayısını; muhtelif şüarâ tezkirelerini, edebiyat tarihlerini, katalogları, biyografi ve bibliyografi kitaplarını tarayarak ve belli başlı incelemeleri gözden geçirerek otuz bir olarak tesbit ettik.

Bu rakamın yirmi sekizini, hikâyeyi büyük ve müstakil mesneviler şeklinde ele alan şâirler teşkil ediyor. Geriye kalan üç şâir ise hikâyeyi küçük mesneviler şeklinde yazmıştır.

Bu konuyu işleyen şairlerin sayısını, Şükrü İbrahim on dokuz, Fevziye Abdullah - yanlışlıkla farsça yazarlar grubu içine aldığı Ali Şîr Nevâî de dahil olmak üzere - on dokuz, H. W. Duda ise yirmi bir olarak göstermişlerdir. Biz, Ethe katalogundan Şerif Kâşi, Vasli, Rûh-ul-emîn ve Hindû'yu, *Bloch* katalogundan Şâpûr'u, *Pertsch katalogu*'ndan (Berlin) İbrahim Edhem ve Sencer-i Kâşi'yi bularak ve Duda'nın eserinde zikr edilip de diğerlerinin göstermediği Mîr Muhsin, Mevlânâ Hızrî, Arifi, İmâdüddin Fakih ve Hüseyin Baykara'yı alarak farsça Husrev ü Şirin yazan şâirlerin sayısını otuz bire kadar yükselttik.

Şükrü İbrahim'in ve Fevziye Abdullah'ın farsça Husrev ü Şirin yazan şairler arasına soktukları XV. yüzyıl şâirlerinden Kâtibi'nin böyle bir eseri olmadığını söylemek gerektir. Nizâmî'nin hamsesine mukabele ettiğini bildirdiğimiz, asıl adı Muhammed b. Abdullah olan ve h. 839 (m. 1435-1436) yılında ölen Kâtibi'nin, kaynaklar Husrev ve Şirin mesnevisi yazdığını bildirmiyorlar.⁵ Hamsesini teşkil eden eserlerin adları Rieu ve Cl. Huart tarafından gösterildiğine ve bunlar arasında Husrev ve Şirin'in adı bulunmadığına göre⁶ onun bu liste içine alınması yanlıştır.

Yine XV. yüzyıl şâirlerinden Âsafi'nin Husrev ü Şirin mesnevisi yazmış olması biraz şüpheli bir husustur. Eski kaynaklar sâdece, mesneviler yazmıştır yahut Mahzen-ül-esrar tarzında mesnevileri vardır, şeklinde bilgi veriyorlar. Eserlerinin adları sayılmadığı için bu noktayı kesin olarak aydınlatamıyoruz. Aksini de bilmediğimiz için listeden çıkarmayı doğru bulmadık.

Haklarında kısa bilgi verdiğimiz ve adlarını ölüm tarihlerine göre sırladığımız bu şâirlerin eserlerinin nerede bulunduğunu bildirmek faydalı olacağı için ayrıca bu hususu da gösterdik. Hikâ-

⁵ *Devletşah Tezkiresi*, s. 381-391; *Ateşkede* s. 70; *Mecma-ül-füsehâ*, II. s. 28.

⁶ Rieu, I, *Hamse-i Kâtibi*, s. 637; Cl. Huart, *Kâtibi* (EI, II, Cl, II, s. 869).

yeyi küçük mesneviler şeklinde yazan şâirlerin adları öbürlerini takiben yine ölüm târihlerine göre gösterilmiştir.

Fazla meşhur ve bilinen şâirler için etraflı bilgi vermemekle beraber, belirli bir ölçüyle hareket etmekten de geri kalmadık.

NİZAMİ

Selçuklular devri şâirlerinden olup, XII. yüzyılda yaşamıştır. Asıl adı İlyas'tır. Leylâ vü Mecnun'da bildirdiğine göre⁷ babasının adı Yusuf b. Zeki, anasının adı Reise'dir. Nizami Gencilidir, Kum havalisinde doğduğu hakkındaki rivayet zayıftır. Ne zaman doğduğu belli değildir. Dr. Şafak, bâzı deliller göstererek onun h. 535 (m. 1141) hududunda doğduğunu ileri sürüyor.

Gence'nin sünnî ve mütaassıp muhitinde yetişen Nizâmî, zühd ü takvaya meyl etmiş ve hayatının sonuna kadar çok temiz ve zâhidâne bir ömür geçirmiştir. Selçuklular devri Atabeglerinden Kızıl Arslan, Nizâmî'ye çok hürmet göstermiştir.

Nizâmî'nin ne zaman öldüğü de kesin olarak bilinmiyor. *Mecma'-ül-füsaha* ve *Devletsâh tezkiresi*'nde h. 756 olarak gösterilen ölüm tarihi; *Nefahât-ül-üns*'de h. 592 *Keşf-üz-zünun*'da h. 595 şeklinde kayd edilmiştir.⁸ Dr. Şafak, *İşkendernâme*'nin ikinci kısmının telif tarihini göz önünde tutarak onun h. 599 (m. 1203) yılında öldüğünü bildiriyor.⁹

Metin bir üslûba; saf, akıcı, tatlı bir nazım diline sahip olan Nizâmî, parlak ve zengin hayalleri ve esaslı bilgisiyle İran'ın birinci derecede şâirleri arasında yer almıştır. «Destan-serâ»lıkta, Firdevsi'den sonra en büyük kudreti göstermiş olan Nizami'nin bu sahadaki muvaffakiyetine kendinden sonra gelenlerin hiç birisi yetişememiştir. *Mahzen-ül-esrar*, *Husrev-ü-Şirin*, *Leylâ-vü-Mecnun*, *Heft Peyker* ve *İşkendernâme*'den teşekkül eden hamsesine (*Penc Genc*) sonraları birçok nazîreler yazılmış ise de hiçbiri onun eserlerinin ayarında değildir.

Hamsenin ikinci eseri olan ve 6512 beyitten ibaret bulunan

⁷ Dr. Rızâzâde Şafak, *Tarih-i Edebiyat-ı İran*, Tahran, 1321, s. 231-232.

⁸ Rıza Kulihân, *Mecma'-ül-füsahâ*, I, Tahran, 1295, s. 637; Devletşâh b. Alâ-üd-devle, *Tezkiret-üş-şuara*, Browne neşri, Leiden, 1901, s. 131; Câmî, *Nefahat-ül üns*, (Lâmîi tercemesi), İstanbul, 1289, s. 677; *Keşf-üz-zünûn*, I, İstanbul 1941, s. 704, 724.

⁹ Dr. Şafak, *aynı eser*, s. 233.

Husrev ü Şirin'i h. 576 (m. 1180-1181) yılında tamamlamıştır.¹⁰ Nizami, *Husrev ü Şirin*'i Selçuk hükümdarı III. Tuğrul ile İldeniz oğlu Atabeg Şemseddin Ebu Cafer Muhammed ve kardeşi Azerbaycan Atabeglerinden Kızıl Arslan adlarına yazmıştır. Sasani devrine ait efsaneyi en güzel şekilde hikâye eden bu eseriyle Nizami büyük şöhret kazanmıştır.

Yüz yıllar boyunca kendisine pek çok nazîreler yazılan *Husrev ü Şirin*'in İstanbul ve Avrupa kütüphaneleri de dahil birçok yerlerde yazma nushaları vardır. Taşbasmasiyle de basılmış bulunan bu eser, son zamanlarda İran'da Armagan mecmuası sahibi Vahid Destgerdi tarafından birçok yazmalar karşılaştırılarak güzel bir şekilde neşr edilmiştir.

EMİR HUSREV DEHLEVİ

XII. yüzyılda Hindistan'da yetişmiş şairlerdendir. Farsça şiir söyleyen Hind şairlerinin en büyüklerinden olan Emir Husrev, Belh Türklerindedir. Babası Emir Seyfüddin Mahmud, Lâçin emirzadelerinden olup¹¹ Türkistan'da (Mâverâ-ün-nehir) Keş şehrinde yerleşmiştir.¹² Husrev bu şehirde h. 651 (m. 1253-1254) yılında dünyaya geldi.¹³ Fazilet ehlinde olan babası, Husrev'e çocukluğundan itibaren ulûm ve fûnûn tahsili yaptırmıştır.

Fars edebiyatıyla çok uğraşmış bulunan ve genç yaşında şiire başlayan Emir Husrev, Dehli'de otururdu. Oranın hükümdarları kendisine hürmet gösterirler, o da bunları şiirlerinde överdi.

Emir Husrev, Hind mutasavvıflarından, ulularından ve müridlerinden Şeyh Nizamüddin Evliyâ'ya mürid olmuş ve tasavvuf yoluna girmiştir.¹⁴ Eserlerini İran şairlerinden bilhassa Senâî, Hakani, Nizami, ve Sadi tarzında vücuda getirmiştir. Gazellerinde hasseten Seyh Sadi'ye peyrevlik etmiştir.¹⁵ Şeyh Sadi de ona karşı alâka göstermiş, hattâ onu görmek için ihtiyarlığında Şiraz'dan kalkıp Hind'e gitmiştir.¹⁶

¹⁰ *Aynı eser*, s. 234. Fevziye Abdullah, 1175-1176'da tamamlandığını yazıyor (bk. *aynı yer*, s. 565).

¹¹ Süleyman Fehîm, *Sefinet-ü-şuarâ*, İstanbul, 1259, s. 122.

¹² Şafak, *aynı eser*, s. 307.

¹³ *Aynı eser*.

¹⁴ *Aynı eser*.

¹⁵ *جهد سخم دارد شیرازہ شیرازی*, (bk. *aynı yer*).

¹⁶ *Sefinet-üş-şuarâ* s. 127.

Selis bir nazma ve kuvvetli bir hayale mâlik olan Emir Husrev'in şiirlerinde Hind şairlerine mahsus bir âhenk vardır. Bu üslup, zamanla tedricî surette inkişaf ederek «Sebk-i Hindî» dediğimiz meşhur tarzı meydana getirmiştir.

300-400 bin beyit yazdığı rivâyet edilen¹⁷ Emir Husrev, pek çok eser bırakmıştır. Beş kısımdan ibaret divanından ve tarihe dair eserlerinden başka Nizami'nin hamsesine mukabelesi de vardır. *Şirin-ü-Husrev* bunların arasındadır. Fevkalâde istidada sahip olan Emir Husrev'in on sekiz bin beyte yakın olan hamsesini üç yılda yazdığı kayd ediliyor.¹⁸ Bütün kudretine rağmen, Husrev Dehlevi, lafzın tatlılığı ve mânanın inceliği bakımından Nizami'ye asla erişememiştir.¹⁹

Emir Husrev Dehlevi'nin ölümü, *Mecma'ül-füsahâ* ve *Sefinet-üş-şuara*'da h. 725 (m. 1325) olarak gösterilmiştir. Dr. Şafak, h. 705 (m. 1305) yılında öldüğünü bildiriyor.

Şirin-ü-Husrev'in İstanbul ve Avrupa kütüphanelerinde muhtelif yazmaları vardır.

ÂRİFİ

Adı Şemsüddin Muhammed, mahlası Ârifi, yahut Ârif'tir. Hayatı hakkında çok şey bilinmeyen şairin h. 770 (m. 1368-1369) sıralarında Azerbaycan ve Şirvan'da yaşamış olduğu tahmin ediliyor.²⁰ Türk asıllı olan şair Erdebil'de doğmuştur. Celâir soyundan Sultan Uveys mensuplarından olup sonra Şirvan Şahının oğluna hocalık etmiştir.²¹ *Ferhadnâme* (*Ferhâd ü Şirin*) adını taşıyan eserinin tek nüshası Ayasofya kütüphanesindedir.²²

ÂSAFİ

XV. yüzyıl şairlerindendir. Babası Ebu Said'in vezirlerinden

¹⁷ *Ayni eser*, s. 126.

¹⁸ Dr. Şafak, *Ayni eser*, s. 311.

¹⁹ *Ayni eser*, Krş.

Birdir yine lîk o pîr-i fâni
Yok hamsesine nâzîr-i sâni
Tanzîre anı Emîr Husrev
Etmîş idi gerçi himmet-i nev
Tab'a bîhûde verdi rence
Kanda Dehli vü kanda Gence

Ziya Paşa (*Harâbât* mukaddimesi)

²⁰ H. W. Duda, *Ferhad und Shirin*, Praha, 1933, s. 87.

²¹ Ağâh Sırrı Levend, *Arif-i Erdebili (Türk (İnönü) Ansk. C. III, 1949, s.3).*

²² Ârifi, *Ferhadnâme*, Ayasofya Ktb, nr. 3335,

idi. *Mahzen-ül-esrâr* tarzında mesnevisi²³ ve türkçe şiirleri vardır.²⁴ Fakat eseri şöhret kazanamamıştır. Ölümü h. 920 (m. 1514) yılındadır.

Keşf-üz-zünun'da bahs edilen Asaf Hân'ın bu zat mı, yoksa asıl adı Câfer Beğ olan öbür Asaf Hân mı olduğu kesin olarak belli değildir.²⁵

HÂCE ŞİHÂBÜDDİN

Adı Şihabüddin Abdullah Mervârîd, mahlası Beyânî'dir. Gençliğinde Hüseyin Mirza'nın (Baykara) mülâzemetinde bulundu. Hüseyin Baykara sultan olunca onun ümerası arasına girdi ve sarayda mühim vazifeler işgal etti. Hayatının sonunda uzleti seçti. Tarihe dâir eserlerinden başka *Hüsrev-ü-Şirin* mesnevisini de yazmıştır, fakat tamamlayamadan²⁶ h. 922 (m. 1516) de ölmüştür.

HÂTİFİ

Safevi şâirlerindendir. Adı Abdullah'tır. Horasan kasabalarından Harcürd'de dünyaya gelmiştir. Meşhur Molla Câmi'nin kızkardeşinin oğludur. Herat'ta dayısının yanında yetişmiştir. Câmi'nin müsaadesile Nizami'nin hamsesine cevap yazmış ve dört kitap meydana getirmiştir. *Şirin-ü-Husrev* bunlardan biridir. Ayrıca Şah İsmail için *Şehnâme* tarzında bir eser yazmağa başlamış, fakat bitirememiştir. Mesnevi nev'inde oldukça kudret gösteren Hâtifi, birinci sınıf bir şâir değildir.

Harcürd'de bir «çâr-bâğ» tertip ve tanzim ettiren Hâtifi, h. 927 (1531-1532) de öldü.²⁷ Çâr-bâğ'da medfundur.

Şirin-ü-Husrev in yazma nushaları muhtelif Avrupa kütüphanelerinde mevcut²⁸ olduğu gibi İstanbul kütüphanelerinde de vardır.²⁹

²³ Azer, [Lûtf Ali Beg] *Ateşkede*, Bombay, 1299, s. 151; Sâm Mirzâ, *Tuhfe-i Sami*, Üniversite Ktb., F. Y. 945, v. 92 b; *Sefinet-üş-şuarâ*, s. 249-252.

²⁴ *Sefinet-üş-şuarâ*, aynı yer.

²⁵ *Keşf-üz-zünun*, I, s. 704.

²⁶ *Tuhfe-i Sami*, v. 61 b.

²⁷ Ölüm tarihi نانی چه شد ميسرايدر [bk. Sam Mirza, *Tuhfe-i Sami*, v. 92 b; *Sefinet-üş-şuara*, s. 257].

²⁸ Rieu, (*Suppl.*), Ethé, Flügel, Blochet.

²⁹ Ragıppaşa Ktb., 1095; Millet, 449.

ÂHI

Hüseyin Baykara zamanında yaşamıştır. Meşhed'lidir. Baykara'nın oğlu Şâh Garîb Mirzâ hizmetinde bulundu. Çağatay ümerasındandır. Ali Şîr Nevâî'nin takdirini kazanan Ahi, mesnevide kuvvetlidir. Nizâmî'nin hamsesine cevap yazmıştır. Ölümü h. 947 (m. 1540-1541) dedir.³⁰

KASIMI

Safevi devri şâirlerindendir. Horasanda Cünâbed adlı şehirdendir. Adı Mirzâ Muhammed Kasım'dır. Sâdâttandır. Alim, fâzıl, mütteki bir adam olan Mirza Kasım, mesnevide zamanının ileri gelenlerindendir. Muamma sahasında da mahareti vardır.³¹

Şâh Tahmasb ve Şah İsmail nâmına dört mesnevi yazmıştır. Bunlar *Şâhnâme* (*Şahensâhnâme*), *Kârnâme*, *Leylâ vü Mecnun*, *Husrev ü Şirin*'dir. Ölümü h. 980 (m. 1571-1571) yılına doğrudur.³²

Husrev ü Şirin'in muhtelif Avrupa kütüphanelerinde yazma nushaları vardır.³³

VAHŞİ

Şah İsmail saltanatının sonlarına doğru Kirman'da Bafık kasabasında doğmuştur. Adı Kemâlüddin'dir³⁴. Memleketinden Yezd'e gelmiş ve hayatının büyük bir kısmını burada geçirmiştir. Safevilerden Şâh Tahmasb hakkında bir çok kasideleri vardır. Musammatları ve bilhassa gazelleriyle meşhur olan Vahşi, *Ferhad-ü-Şirin* mesnevisi de yazmağa başlamış, fakat bitirememiştir. Eseri kendinden iki buçuk asır sonra gelen Visâl-i Şirâzî³⁵ tamamlamıştır. Vahşi'nin ölümü Yezd'de h. 991 (m. 1583) yılındadır.³⁶

³⁰ *Ateşkede*, s. 14. Şükrü İbrahim, tezinde h. 927 olarak kaydetmiştir.

³¹ *Tuhfe-i Sami* v. 26 a.

³² Blochet, III, Rieu.

³³ Ethé, Blochet, Rieu.

³⁴ Dr. Ali Nihat Tarlan, *Iran Edebiyatı*, İstanbul, 1944, s. 124.

³⁵ Şirazlı olan Visâl'in adı, Mirzâ Muhammed Şefi'dir. Halk arasında Mirzâ Kûçek lakabıyla meşhurdur. Kaçarlar devri şâirlerinden olup, aynı zamanda hattat ve musikişinastır. Asrın en iyi gazel söyleyenlerinden sayılan Visâl'in divanı 15 bin beyti buluyor. Mesnevi sahasında da mahareti vardır. *Ferhad-ü-Şirin*'i ikmal ettikten başka *Bezm-i Visâl* adında bir mesnevi daha yazmıştır. Şirâz'da h. 1262 [m. 1846] yılında ölen Visâl'in beş oğlu da devrin ilim ve edebiyat sahasında mühim şahsiyetleridir [bk. Dr. Şafak, *ayni eser*, s. 382-383].

³⁶ Dr. Şafak, *ayni eser*, s. 373.

Külliyatı son zamanlarda İran'da basılmıştır. *Ferhad-ü-Şirin*'in muhtelif Avrupa Kütüphanelerinde yazma nüshaları vardır.³⁷

URFI

XVI. Yüzyıl şâirlerinden olup Safeviler devrinde yaşamıştır. Şiraz'lıdır. Adı Cemâlüddin Muhammed, babasının adı Bedrüddin'dir. Gençliğinde Hindistân'a gitti. Orada farsça yazan şâirler arasında nüfuz ve şöhret sâhibi oldu. Meşhur Feyzi ile dost olduysa da sonra araları bozuldu. Daha sonra tanıdığı başka şahısların delâletiyle Ekber Şâh'ın sarayına girdi ve onun şâirler ve fâzıllar derneği olan meclisinde yer aldı.

Lâhur'da h. 999 (m. 1590-1591) yılında 36 yaşında ölen Urfi bilhassa Hindistan'da ve Osmanlı Türkleri arasında şöhret bulmuş ve taklid edilmiştir. XVIII. yüzyıl Divan şâirlerimizden bir çokları üzerinde tesirleri görülen Urfi'nin bir kasidesini Nef'i tanzir etmiştir.³⁸

Çok mağrur olan ve kendini birinci derecede şâirlerden bile üstün gören Urfi, İran edebiyatı târihinde ön plânda yer tutan şâirlerden değildir.

Urfi'nin şiiri Emîr Husrev ve Feyzi-i Hindi gibi farsça yazan Hindistan şâirleri tarzındadır. Birçok hususiyet taşıyan ve «Sebk-i Hindî» denilen bu tarz içinde Urfinin sağlam, tatlı bir üslubu vardır.³⁹ İstiareleri kuvvetli ve bâkir, ifadesi hoş ve akıcıdır. Kasidelerinden Hazret-i Ali hakkında olanı çok meşhurdur. Divanı Bombay'da basılmıştır.

³⁷ Ethé, Flügel, Rieu, Rieu *Suppl.*

³⁸ Dr. Tarlan, *ayni eser*, s. 120.

³⁹ Dr. Şafak, *ayni eser*, s. 370.

⁴⁰ کتون درگاه عرفی بوسه گاهست
بیا دلوق وداع انداز بردوش
طلب کن همتی از روح پاکش
که نزد آن شهت شاه معانی
مرا از گنجہ تاشیراز راهست
بکش قبر نظمی را در آغوش
زیارت نامه بیستان ز خاکش
توان ره یافتن زین ارمغانی

[Urfi, *Ferhad-ü-Şirin*, Üniversite Ktb., F.Y. 54, v. 42 b]

⁴¹ Ethé, Blochet, Rieu (*Suppl.*).

Nizâmi'nin hamsesine cevap olmak üzere *Mahzen-ül-esrâr* ve *Husrev-ü-Şirin*'e nazireler yazmıştır. Bunlardan *Ferhad-ü-Şirin* adını taşıyanın mukaddimesinde Nizâmi'den saygıyla bahsediyor.⁴⁰ Tamamlanmamış olan bu eserin İstanbul ve Avrupa kütüphanelerinde birçok yazmaları bulunduğu gibi⁴¹, külliyyatının çok güzel bir nushası Kayseri'de Râşit Efendi kütübânesindedir.⁴²

ŞEREF-İ İSFAHÂNİ⁴³

Mecma'ül-füsahâ'daki kayıda göre⁴⁴ adı Mirzâ Hüseyin'dir. Safeviler zamanında yaşamıştır. Emîr Husrev Dehlevî'nin hamsesine mukabele olmak üzere bir eser yazmıştır.

KEVSERİ

XVI. yüzyıl şâirlerindedir. Adı Akîl'dir; Sâdâttandır. Hemedanlıdır. *Hüsrev-ü-Şirin* mesnevisi yazmışsa da tamamlayamamıştır.⁴⁵ H. 1015 (m. 1606-1607) yılında ölmüştür. Eseri British Museum ve Bibliothèque Nationale'dedir.⁴⁶

ŞÂPUR

XVI. yüzyılın sonlarında yaşamış olan Hâce Şâpûr, Tahranlıdır.⁴⁷ Babasının adı Hâce Hâcegî'dir.⁴⁸ Divanından başka *Husrev-ü-Şirin* mesnevisi yazmıştır. Ölümü h. 1020 (m. 1611) yılına doğrudur. Bibliothèque Nationale'de bulunan⁴⁹ divanı içinde *Hüsrev-ü-Şirin*'den parçalar mevcuttur.

MİR MUHSİN

Hind hükümdarlarından Ekber Şah devrinde yaşamış olan Mir

⁴² Dr. Tarlan, *ayni yer*.

⁴³ Şükrü İbrahim *Müşerref-i İsfahani*, Fevziye Abdullah *Müşrif-i İsfahani* şeklinde göstermiştir.

⁴⁴ *Mecma'ül-füsaha*, I, s. 302.

⁴⁵ Şükrü İbrahim, tezinde, *Ateşkede*'den naklen eseri tamamen yazmış olduğunu söylüyor. Halbuki *Ateşkede*'de «nâtamam *Husrev-ü-Şirin*'den başka eserini görmedik» kaydı vardır. (bk. s. 272).

⁴⁶ Blochet, III, nr. 1857, s. 366; Rieu, I, s. 673. Her iki katalogda da eser, *Ferhad-ü-Şirin* olarak kayıtlıdır.

⁴⁷ Rieu, I, s. 674 *Divan-ı Şâpûr*.

⁴⁸ Blochet, III, s. 369.

⁴⁹ Blochet, III, nr. 1363, s. 379.

Muhsin, Rey'de doğmuştur; *Şirin-ü-Husrev* adlı mesnevisi vardır. H. 1020 (m. 1611) yılında ölmüştür.⁵⁰

ÂSAF HAN

XV. yüzyılın ikinci yarısında yaşamış şâirlerdendir. Kazvin'li olup asıl adı Câfer Beg'dir⁵¹. İrandan Hindistan'a geçmiş, orada Türk hükümdarı Cihangir Şah'ın sarayına intisap etmiştir. Tamamlayamadığı *Husrev-ü-Şirin*'ini Hind'de yazmıştır. Ölüm tarihi h. 1021 (m. 1612)dir. Eseri British Museum'dadır.⁵² *Keşf-üz-zünun*'un zikrettiği Âsaf Hânın bu zat olup olmadığını kesin olarak anlayamıyoruz.⁵³

ŞERİF KÂŞİ

XVI. yüzyılın ikinci yarısında Herat'ta Abdullah Han Özbek devrinde yaşamıştır. Adı Muhammed Serif Kâşi, babasının adı Şemsüddin Muhammed'dir⁵⁴. Şerif mahlasını⁵⁵ kullanırdı. *Sirac-ül-münîr* adlı eserlerinden ve divânından başka *Husrev-ü-Şirin*'i vardır. H. 1026 (m. 1617) yılında ölmüştür.

Ethe katalogunda kayd edilen divanında *Husrev-ü-Şirin*'den parçalar da bulunmaktadır.

VASLİ

Hindistan'daki Türk sultanlarından Cihangir Şâh devrinde yaşamıştır. Adı Hâce Mirzâ yahut Aga Muhammed'dir; Rey'lidir. Vasli mahlasını kullanırdı. Divânından başka *Husrev-ü-Şirin*'i vardır. Mesnevisinden parçalar, Ethe katalogunda gösterilen divanında vardır.⁵⁶

BEZMİ

Safevilerden Şâh Abbas devri şâirlerindendir. Hemedan'lıdır. *Şirin-ü-Ferhâd* adlı eseri vardır. Eserden *Keşf-üz-zunun Zeyli* bahsediyor.⁵⁷

⁵⁰ H. W. Duda, *ayni eser*, s. 116.

⁵¹ Rieu, (*Suppl.*), nr. 314, s. 200; *EI*, I, s. 483.

⁵² *Ayni yer*.

⁵³ *Keşf-üz-zünun*, I, s. 704.

⁵⁴ Ethe, sâdece Şemsüddin olarak gösterilmiştir, (bk. I. s. 828).

⁵⁵ Rieu mahlasını Kâşif olarak kaydediyor (bk. *Rieu-Suppl.*, s. 250, 266).

⁵⁶ *Ethe*, I, nr. 1493, s. 316.

⁵⁷ Bağdat'lı İsmail Paşa *Keşf-üz-zunun Zeyli*, II, İstanbul, 1945, s. 62

RÛH-UL-EMİN

Hindistan sahasında yetişen şâirlerdendir. Adı Muhammed Emîn Şahrâtânî'dir. İsfahan'lıdır. Seyyidlerdendir. Mîr Cümle olarak tanınan ve Rûh-ul-emîn mahlasını kullanan bu şâirin, divânından başka *Leyla-vü-Mecnûn*'u ve *Husrev-ü-Şirin*'i vardır. H. 1047 (m. 1637-1638) yılında ölmüştür. Eserini Ethé bildiriyor.⁵⁸

MAŞRİKİ

Adı Mirzâ Meliktir.⁵⁹ Aslen Meşhed'li bir ailenin çocuğudur. Herat vâlisi Hasan Hân'ın⁶⁰ şâirlerindendir. H. 1050 (m. 1640-1641) târihinde te'lif ettiği divândan başka, Efgân Şahı Safî adına *Husrev-ü-Şirin* yazmaya başlamış, tamamlayamadan ölmüştür. Ölümü h. 1050 (m. 1640-1641) yılından sonradır.⁶¹

Eser British Museum'dadır.⁶²

HİNDÛ

Hindistan Türk hükümdarlarından Şâhcihan devrinde yetişmiştir. Divânı, *Leyla-vü-Mecnun*'u, *Husrev-ü-Şirin*'i vardır. Divânını Şâhcihan adına h. 1058 (m. 1645-1647) yılında tertip etmiştir.⁶³

İBRAHİM EDHEM

Şâhcihan devri şâirlerindendir. *Husrev-ü-Şirin* yazmıştır. Ölümü h. 1060 (m. 1650) yılındadır.⁶⁴

Eseri Berlin Kırallık Kütüphanesindedir.⁶⁵

HIZRİ

Hindistan hükümdârlarından Evreng-zîb devrinde yaşamış olan Mevlânâ Hızri Hân-sâr'lıdır. *Husrev-ü-Şirin* mesnevisi yazmıştır.⁶⁶

⁵⁸ Ethé, I, nr, 1539, s. 840.

⁵⁹ *Ateşgede*, s. 99.

⁶⁰ Rieu, I, s, 683; Şükrü İbrahim, Hüseyin Aka şeklinde kaydetmiştir.

⁶¹ Şükrü İbrahim, yanlışlıkla h. 1038-1052 arasındadır diye bildirmiştir. Halbuki bu tarih Şah Safî'nin saltanat müddetidir.

⁶² Rieu, I, s. 683.

⁶³ Ethé, I, nr. 1959, s. 852.

⁶⁴ Pertsch (Berlin), s. 919.

⁶⁵ Pertsch (Berlin), nr. 942, s. 919.

⁶⁶ Duda, *ayni eser*, s. 117.

FEVKİ

Adı Fevküddin Ahmed Yezdi'dir. Fevki mahlasını kullanırdı. Evreng-zîb devri şâirlerindendir.⁶⁷ *Ferhad-ü-Şirin* mesnevisi yazmıştır.⁶⁸ Eserin British Museum ve Üniversite Kütüphanesinde yazma nüshaları vardır.⁶⁹

NAMI

Mecma'ül-füsaha'dan öğrendiğimize göre⁷⁰ adı Mirzâ Muhammed Sâdik'tır. Sâdâtandır. Nâmi mahlasını kullanırdı. İlk eseri *Husrev-ü-Şirin*'dir. Ayrıca *Vâmık-u-Azrâ* ve *Leylâ-vü-Mecnûn* adlı iki mesnevisi vardır. Eserini Şîrâz'da yazmıştır. H. 1204 (m. 1789-1880) yılında ölmüştür. *Husrev-ü-Şirin* mesnevisinin bir nüshası British Museum'dadır.⁷¹

ŞİHÂB-I TÜRŞİZİ

Kaçarlar devri şâirlerindendir. Adı Mirzâ Abdullah Han, mahlası Şihâb'dır.⁷² Babasının adı Habîbullah Türşizi'dir. Kaçarlardan Muhammed Şâh'a intisap etmiş, Efgan şehzâdeleri hakkında medhiyeler yazmıştır. *Husrev-ü-Şirin*'den başka *Yûsuf-u-Zeliha* adlı bir mesnevisi daha vardır.⁷³ H. 1215 (m. 1800) yılında ölmüştür. *Husrev-ü-Şirin*'in bir yazması British Museum'dadır.⁷⁴

AYÂNİ

Sâdikî Tezkiresindeki bilgiye göre⁷⁵ âlim ve fâzıl bir zât olan Ayânî, hamseye tamamen cevap yazmıştır.

ŞU'LE (MUHAMMED CA'FER-i NEYRİZİ)

Adı Aka Mirzâ Muhammed Cafer'dir. Şîrâz'ın cenubundaki

⁶⁷ *Aynı yer.*

⁶⁸ Eserin ismini Duda *Hüsrev-ü-Şirin* şeklinde kaydetmiştir.

⁶⁹ Rieu, (*Suppl.*), nr. 367, s. 234; Üniversite Ktb., F. Y. 376.

⁷⁰ *Mecma'ül-füsaha*, II, s. 523; ayrıca bk. Browne, *LHP*, IV, s. 283.

⁷¹ Rieu, (*Suppl.*), nr. 346—347, s. 216.

⁷² *Mecma'ül-füsaha*, II, s. 249; Dr. Şafak, *aynı eser*, s. 395.

⁷³ Rieu, (*Suppl.*), s. 220.

⁷⁴ Rieu, (*Suppl.*), nr. 352, s. 219.

⁷⁵ Sâdikî, *Mecma'ül-havâs*, (Dr. Hayyâmpûr neşri), Tebriz, 1327, s. 230-23.

Neyriz şehrinde dir.⁷⁶ *Husrev-ü-Şirin* mesnevisi vardır. Eserinde Kaçar şehzâdelerinden Ferhâd Mirzâ'yı medh eden parçalar bulunduğu ve bu zat h. 1203 (m. 1788-1789) yılında doğmuş olduğuna göre, hakkında fazla bir şey bilmediğimiz Şu'le mahlaslı bu şairin XIX. yüzyılın ortasında yahut ikinci yarısında yaşamış olduğunu tahmin edebiliriz.⁷⁷

Eser, h. 1308 (m. 1890-1891) yılında Bombay'da taşbasmasıyle yayımlanmıştır.⁷⁸ Bir nushası Üniversite Kütüphanesinde dir.

Hikâyeyi küçük mesneviler şeklinde yazan şâirler

İMÂDÜDDİN FAKİH

Hâce İmâdüddin Fakih, Kirmân ülema ve fuzelâsının ileri gelenlerinden olup⁷⁹ Şah Şücâ ve babası Muzaffer devrinde yaşamıştır.⁸⁰

İyi huylu, ehli dil ve ârif bir zât olarak memleketi halkının teveccühünü kazanmış bulunan İmâdüddin Fakih, h. 773 (m. 1371-1372) yılında ölmüştür.⁸¹

Muhtelif mesnevilerden müteşekkil külliyyatı vardır. *Mahabbet-nâme* adlı eseri içinde, birkaç sayfalık Husrev, Şirin ve Ferhâd hikâyesi bulunmaktadır.⁸²

HÜSEYİN BAYKARA

Sultan Hüseyin Baykara, Temür'ün torunu Baykara'nın torunlarından⁸³. Herat hükümdârı idi. Devletinin başkentini ilim ve irfan merkezi hâline getiren, Ali Şir Nevâî, Molla Câmi gibi büyük şiir, ilim ve san'at adamlarını etrafına toplayan Hüseyin Bay-

⁷⁶ Şükrü İbrahim'in Aka Mirza Mehmed-i Tebrizî olarak göstermesi yanlıştır. Fevziye Ahdullah'ın Kazvin'lidir demesi de hatadır.

⁷⁷ H. W. Duda, *ayni eser*, s. 118.

⁷⁸ *Ayni eser*, s. 117.

⁷⁹ *Devletşah Tezkiresi*, s. 254.

⁸⁰ H. W. Duda, *ayni eser*, s. 97.

⁸¹ *Devletşah Tezkiresi*, s. 255.

⁸² *Külliyyat-ı İmâdüddin Fakih*, Nuruosmaniye Ktb. nr. 4197, v. 77-86 (Hikâyet-i Ferhad, Hikâyet-i Şirin); *Divan-ı İmâdüddin Fakih*, Ayasofya Ktb. nr. 4131, v. 44-52 (Hikâyet-i Ferhad, Hikâyet-i Husrev-ü-Şirin).

⁸³ H. W. Duda, *ayni eser*, s. 100.

kara, gençliğinde iyi bir tahsil görmüştü. Farsça ve Çağatay şivesiyle şiirler yazan ve Hüseyinî mahlasını kullanan Baykara'nın divânı ve *Mecâlis-ül-uşşâk* adlı farsça eseri vardır. H. 11 zü'l-hicce 911 (m. 5 mayıs 1306) yılında Herat'ta ölmüştür.⁸⁴

H. 908-909 (m. 1502-1504) yılları arasında te'lif edilen *Mecâlis-ül-uşşâk*'ta *Ferhad ve Şirin* hikâyesi de vardır.⁸⁵

HİLÂLİ

Adı Bedrüddin'dir. Safevî devri şairlerindedir. Esterâbâd'lıdır. Herat'ta yetişmiş ve Ali Şîr Nevâtî'nin himâyesini görmüştür⁸⁶. Şi'i olduğu için h. 939 (m. 1532-1533) yılında Özbek Hânı Ubeydullah tarafından öldürtülmüştür.⁸⁷

Divânı ve muhtelif mesnevileri vardır. *Sıfât-ül-âşıkîn* adlı mesnevisi içerisinde *Ferhad hikâyesi* de birkaç sayfayla yer almaktadır.⁸⁸

⁸⁴ *Aynı yer.*

⁸⁵ *Mecâlis-ül-uşşâk*, Nuruosmaniye Ktb. nr. 4211, v. 160; Ayasofya Ktb. nr. 4238, v. 179.

⁸⁶ H. Beveridge, *Hilâli*, (EI, II, s. 326).

⁸⁷ *Aynı yer*, Browne ölüm yılı h. 935, Sâm Mirzâ h. 936, Ethé ve Rieu h. 939 olarak göstermişlerdir (bk. Duda *aynı eser*, s. 108).

⁸⁸ *Sıfât-ül-âşıkîn*, Millet (Pertev Paşa) Ktb, nr. 435, v. 20.